

SİYASİ KRİZLERİN GÖLGESİNDE TÜRKİYE-İSRAİL TİCARİ İLİŞKİLERİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME*

 Derya DEMİR^a

 Rüştü YAYAR^b

Öz

Her ikisi de Ortadoğu ülkesi olan İsrail ile Türkiye'nin dış ticaret ilişkileri büyük ölçüde iki ülke arasında imzalanan anlaşmalara bağlıdır. İsrail ile Türkiye arasında 1997 yılında ekonomi alanında iki önemli anlaşma yapılmıştır. Bunlardan biri Savunma Sanayi Anlaşması diğeri de Serbest Ticaret Anlaşmasıdır. Özellikle Serbest Ticaret Anlaşmasının uygulanmaya başlamasıyla iki ülkenin dış ticaret hacmi önceki yıllara nazaran artış trendini sürdürmüştür. Çalışmanın amacı 2013-2024 döneminde Türkiye ile İsrail arasındaki siyasi krizlerin ekonomik ve ticari ilişkilere etkisini ortaya koymaktır. Araştırmanın temel varsayımı Türkiye ile İsrail arasındaki siyasi krizlerin ekonomik ve ticari ilişkileri ciddi oranda etkisinin bulunmadığıdır. Bu varsayımın doğruluğunu teyit etmek, varsayımın geçerli olup olmadığını tespit etmek amacıyla nitel araştırma yöntemi ve betimsel analiz tekniği kullanılmış, bu kapsamda da ikincil veri kaynaklarından, Türkiye İstatistik Kurumu dış ticaret istatistikleri, ülke raporları ve Uluslararası İş Geliştirme Ticaret İstatistikleri'nden yararlanılmıştır. 2023 yılında 5 milyar 422 milyon dolar ihracat ile en çok ihracat yapılan ülkeler arasında İsrail 13. sırada yer almıştır. 2023 yılında İsrail'den yapılan ithalat hacmi ise 1 milyar 641 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. 2022 yılında İsrail'in dünyadan ithalatında Türkiye'nin payı yüzde 6,53 iken, Türkiye'nin dünyaya ihracatında İsrail'in payı yüzde 2,77'dir. İsrail'in dünyaya ihracatında Türkiye'nin payı ise yüzde 3,38 iken, Türkiye'nin dünyadan toplam ithalatı içinde İsrail'den ithalatının payı yüzde 0,67 olarak gerçekleşmiştir. İki ülke arasında sürekli artan ticaret hacminin ekonomik bağımlılık doğurduğu, ithalat ve ihracat oranlarının siyasi alandaki krizlerden geçici olarak etkilendiği, ani ve keskin bir değişim yaşanmasının son derece zor olduğu sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, İsrail, Dış ticaret, İhracat, İthalat.

AN EVALUATION OF TÜRKİYE-ISRAEL TRADE RELATIONS UNDER THE SHADOW OF POLITICAL CRISES

Abstract

Foreign trade relations between Israel and Türkiye, both Middle Eastern countries, largely depend on the agreements signed between the two countries. Two important agreements were made between Israel and Türkiye in 1997, both in the defense industry and in the economy. One of these is the Defense Industry Agreement and the other is the Free Trade Agreement. Especially with the implementation of the Free Trade Agreement, the foreign trade volume of the two countries has entered a period of continuous increase on a

* Bu makale, 23-25 Mayıs 2024 tarihlerinde Tokat I. International Congress of Economics and Administrative (ULIC)'de sunulmuş olan "Türkiye-İsrail Dış Ticaretinin 2013-2024 Dönemi Görünümü" başlıklı özet bildiriden üretilmiştir.

^a Dr. Öğr. Üyesi, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Reşadiye MYO, Yönetim ve Organizasyon, derya.demir@gop.edu.tr

^b Prof. Dr., Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, İİBF, İktisat, rustu.yayar@gop.edu.tr

Makale Geliş Tarihi: 27.10.2024, Makale Kabul Tarihi: 23.01.2025

larger scale than in previous years. The aim of this study is to examine Türkiye's imports and exports with Israel, and the types of products and services subject to foreign trade, with monthly and annual data in 2013-2024 period, using a qualitative research method and descriptive analysis technique. The basic assumption of the research is that the political crises between Türkiye and Israel do not have a significant impact on economic and trade relations. Secondary data sources, Turkish Statistical Institute foreign trade statistics, country reports and Trade statistics for international business development, were used in the study. With an export of 5.422 milyon dollars in 2023, Israel ranked 13th among the countries with the most exports. The import volume from Israel in 2023 was 1.641 milyon dollars. While Turkey's share in Israel's imports from the world in 2022 is 6,53 percent, Israel's share in Turkey's exports to the world is 2,77 percent. While Turkey's share in Israel's exports to the world was 3.38 percent, the share of Turkey's imports from Israel in total imports from the world was 0.67 percent. It has been concluded that the constantly increasing trade volume between the two countries creates economic dependency and that import and export rates are temporarily affected by crises in the political arena, making it extremely difficult for a sudden and sharp change to occur.

Keywords: Türkiye, Israel, Foreign trade, Import, Export.

Giriş

Ülkeler üç temel sebeple dış ticaret yapmaktadır; ülke içindeki üretimin yetersiz olması, ülkeler arasında fiyat farklılığı ve ürün farklılaştırması. Klasik dış ticaret teorisi yeryüzünde üretilen tüm malların homojen olduğunu, dolayısıyla dış ticaretin fiyat farklılıklarından dolayı yapıldığını varsayar. Klasik Dış Ticaret Teorisi'nin temelinde, dış ticarete devletin müdahale etmesi gerektiğini savunan merkantilizmin tam tersi serbest ticaret görüşü bulunmaktadır. A. Smith, merkantilizmin müdahaleci yaklaşımı karşısında Mutlak Üstünlükler Teorisi temelinde serbest ticareti ve işbölümünü savunmuştur. Bu teoriye göre bir ülkede hangi mal mutlak maliyetine göre daha ucuza üretiliyorsa onun ticaretini yapmalıdır. D. Ricardo da Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi temelinde bir ülke hangi malın üretiminde nispeten üstün ise onu üretip ihraç etmesi, diğer malları ise ithal etmesi gerektiğini savunmuştur (Atik & Türker, 2011, s. 34-35).

Klasik İktisadi düşüncenin serbest ticareti savunan görüşlerinin benimsenmesi, 1920'li yıllarda yaşanan büyük ekonomik bunalıma kadar sürmüştür. Bu büyük ekonomik buhran karşısında J. M. Keynes gerektiğinde devletin ekonomiye müdahale etmesi düşüncesini ortaya atmış, bu doğrultuda talep yönlü politikalar ile büyük ölçekli üretim yapılarak istihdamı arttıran kitlesel üretim yaygınlaşmıştır. 1973 yılı petrol krizinden sonra kitlesel üretim önemini kaybetmeye başlamış, daha liberal politikalar izleyen Japonya ve Güneydoğu Asya ülkeleri krizi daha rahat atlatmışlardır. Ülkeler arasında ulusal ekonomileri koruyan gümrük duvarları da kaldırılarak neoliberal politikalar uygulanmaya başlanmıştır (Helleiner, 1994, s. 163-164). Esasen 1947 yılında GATT (Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması) ile birlikte gümrük vergileri ve kotaların kaldırılmasıyla ticaret uluslararası alanda serbestleştirilmeye başlanmıştır (Rodrik, 2011, s. 120). 1995 yılından itibaren de WTO (Dünya Ticaret Örgütü) gibi uluslararası kuruluşların dünya ticaretini serbestleştirme çabaları, gelişmekte olan ülkeler tarafından da benimsenmiştir (Wade, 2013, s. 524). Söz konusu yönelim doğrultusunda Türkiye ile İsrail arasında da 1997 yılında Serbest Ticaret Antlaşması (STA)'nın uygulamaya konulması ile sanayi ürünleri ithalatı karşılıklı olarak gümrük vergisinden muaf hale getirilmiş, sonrasında ticaret hacmi

belirgin bir şekilde artmaya başlamıştır (Sarıaslan, 2019, s. 1079). Aynı zamanda 28 Ağustos 1996'da İsrail ile Türkiye'nin askeri alanda yaptığı en önemli anlaşmalardan biri olan Savunma Sanayi İşbirliği Anlaşması da imzalanmıştır. Bu anlaşma taraflar arasında savunma alanında bilgi transferi ile teknisyenlerin karşılıklı eğitimini öngören ve Türkiye'nin askeri teçhizatının İsrail tarafından modernizasyonunu kapsayan bir anlaşmadır (Sarıaslan, 2019, s. 1071).

Türkiye'nin 28 Mart 1949'da İsrail Devleti'ni resmen tanınması ile birlikte iki ülke ekonomi, savunma ve istihbarat alanlarında önemli aşamalar kaydetmeye başlamıştır. Ancak Türkiye ve İsrail arasındaki ilişkiler, Arap-İsrail savaşlarının etkileriyle inişli çıkışlı dönemler yaşanmasıyla sürmüştür (Kaya, 2019, s. 1055-1056). Türkiye ile İsrail arasındaki ekonomik ilişkiler, siyasi krizlere rağmen sürdürülebilir bir nitelik göstermiştir. Bunun temel nedeni, büyük ölçüde Türkiye-İsrail Serbest Ticaret Anlaşması (STA) olmuştur. Bu anlaşma, Gümrük Birliği'nden kaynaklanan yükümlülüklerden ziyade, ekonomik ihtiyaçlara dayalı olarak ve bağımsız dış ilişkiler bağlamında gerçekleştirilmiş, iktisadi rasyonalite çerçevesinde değerlendirilmiştir. İsrail ile yapılan STA, Türk iş insanları için yalnızca İsrail pazarına erişim imkânı sağlamakla kalmamış, aynı zamanda ABD, Filistin ve Ürdün gibi diğer ülkelerin pazarlarına giriş fırsatları sunması nedeniyle de önemli bir adım olarak görülmüştür (Sarıaslan, 2019, s. 1078; Altunışık, 2002, s. 91).

Zaman zaman yaşanan siyasi gerginliklere rağmen İsrail-Türkiye ilişkileri savunma ve ekonomi ekseninde sürdürülmüştür. Siyasi anlamda sürtüşmeler olsa da bunun ekonomik ilişkilere yansımaları sınırlı olmuş, 2007 yılında İki ülke arasında STA Ortak Komite Kararları yürürlüğe girmiş, 15 tarım ürünü için karşılıklı vergi indirimi yapılmıştır. Böylece İsrail'de KDV oranı yüzde 18'den yüzde 15,5'e indirilmiştir (ÜİB, 2024). 2009 yılında küresel finansal kriz sebebiyle dış ticaret hacmi azalmış ancak 2010 yılında Mavi Marmara olayının yaşanması sonucu ortaya çıkan siyasi krizlere rağmen iki ülke arasındaki dış ticaret hacmi yüzde 32 oranında artmıştır. 2010'da İsrail'e ihracat yüzde 37 oranında artarken ithalat yüzde 27 oranında artmıştır. 2011'de ise ithalat hacmi yüzde 51 artarak iki ülke dış ticaret hacmi yaklaşık 4,5 milyar dolar olmuştur (Sarıaslan, 2019, s. 1080-1082). Türkiye ve İsrail'in dış ticareti konjonktürel politik kaygıların ötesinde istikrarlı bir yapıya sahiptir (İsrail RCA Analizi, 2022).

Türkiye ile İsrail arasında yaşanan siyasi ve diplomatik krizlerin ticari ilişkiler üzerindeki etkisinin sınırlı kaldığı gözlemlenmektedir. Bu durumun temel nedeni, 1996 yılında imzalanarak yürürlüğe giren Serbest Ticaret Anlaşmasıdır. Örneğin, 2014 yılında İsrail'in Gazze'ye yönelik yaklaşık 80 gün süren "Koruyucu Hat Operasyonu"nu gerçekleştirmesi ve Türkiye'nin bu durumu sert bir şekilde eleştirmesine rağmen, iki ülke arasındaki ticari ilişkiler yüksek seviyelere ulaşmıştır. Bu dönemde İsrail'den ithalat artmış ve dış ticaret dengesi korunmuştur. 1996 yılından itibaren, küresel ekonomik kriz dönemleri hariç, sürekli artan ticaret hacmi, iki ülke arasında ekonomik bir bağımlılığın oluştuğunu göstermektedir. Bu bağlamda, siyasi krizlere rağmen ithalat ve ihracat oranlarında büyük değişiklikler yaşanmasının zor olduğu anlaşılmaktadır. Örneğin, 2018 yılında ABD'nin büyükelçiliğini Kudüs'e taşıması ve İsrail Parlamentosu'nun "Yahudi Ulus Devlet Yasası"nu kabul etmesi sonucunda Türkiye ve İsrail arasında siyasi gerilim artmasına karşın, dış ticaret hacmi yaklaşık 6 milyar dolar seviyesinde gerçekleşmiştir. Bu durum, küresel ticaretin ülkeler arasında karşılıklı bağımlılık ilişkisi yarattığını açıkça ortaya koymaktadır. İki ülke arasındaki ticaretin siyasi gerilimlerden görece bağımsız bir şekilde sürdürülebilmesinin temel nedenlerinden biri, ticaret ve yatırım ilişkilerinin büyük ölçüde Türk ve

İsraili özel şirketler tarafından yürütülmesidir. Bu durum, iki ülke firmalarının farklı motivasyonlarla hareket ettiğini göstermektedir. Birçok İsraili şirket, Türk şirketlerle kurduğu ortak girişimler aracılığıyla Arap ülkeleriyle iş ilişkileri geliştirme imkânı bulmaktadır. Aynı şekilde, Türk şirketler de İsrail ile ABD arasındaki ticari ilişkilerden faydalanarak İsraili ortakları vasıtasıyla ABD pazarına erişim sağlamaktadır (Sınmaz, 2020, s. 3). Bu çerçevede, ekonomik ilişkilerin özel sektör temelli yapısı ve küresel ticaretin doğası gereği karşılıklı bağımlılık, siyasi krizlere rağmen iki ülke arasındaki ticari ilişkilerin istikrarını büyük ölçüde koruduğunu göstermektedir.

7 Ekim 2023 tarihinde İsrail'in Gazze'ye yoğun operasyonlarının Nisan 2024'e kadar artan boyutta sürmesi Türkiye'de İsrail ile ticaret ilişkilerinin gözden geçirilmesine sebep olmuştur. Türkiye Cumhuriyeti Ticaret Bakanlığı, önce 9 Nisan 2024 tarihi itibarıyla 54 ürün grubunun İsrail'e ihracatını kısıtladığını, 2 Mayıs 2024 tarihinde ise "İsrail ile ilgili ihracat ve ithalat işlemlerinin tüm ürünleri kapsayacak şekilde durdurulduğunu" duyurmuştur (Atlı, 2024).

Bu araştırmanın temel varsayımı Türkiye ile İsrail arasındaki siyasi krizlerin ekonomik ve ticari ilişkilere ciddi oranda etkisinin bulunmadığıdır. Çalışmada ikincil veri kaynaklarından, Türkiye İstatistik Kurumu dış ticaret istatistiklerinden, Trademap (Trade Statistics for International Business Development-Uluslararası İş Geliştirme Ticaret İstatistikleri) verilerinden ve ülke raporlarından yararlanılmıştır. Çalışma sivil ekonomik ilişkileri kapsamakta olup, askeri ticaret ile turist hareketleri kapsam dışında tutulmuştur.

A. LİTERATÜR TARAMASI

Literatürde İsrail-Türkiye ticaret ilişkisine dair yapılan çalışmalardan bazılarında siyasi ve tarihi boyut üzerinde daha çok durulmuş, iki ülke arasındaki ilişkiler siyasi krizler bağlamında ele alınmıştır (Gültekin Punsmann, 2011; Tüysüzoğlu, 2014; Eroglu, Altun & Altun, 2016; Kaya, 2019; Sarıaslan, 2019). Bazı çalışmalarda iki ülke arasındaki ilişkiler karşılıklı ekonomik bağımlılık ekseninde ele alınmıştır (Yergin, Mercan & Erol, 2012; Can & Mercan, 2014; Yazıcı, 2016; Sınmaz, 2020; Selmi & Rakipoğlu, 2023; Türkeş, 2023; Karakaya, 2023; Kırbasoğlu & Hasançebi, 2024; Kamacı, Başkaya & Ravanoğlu, 2024). Ateş & Seymen (2019), Yüksel (2020) ve Güllü & Beşer (2023) ise Türkiye ile İsrail'in de içinde yer aldığı Ortadoğu ülkeleri arasındaki ticaret ilişkisini incelemiştir.

Gültekin Punsmann (2011), Türkiye-İsrail arasındaki askeri ve siyasi ilişkilerin yanında 1950'li yıllardan sonra ekonomik ve ticari ilişkilerin eklendiğini ifade ettiği çalışmasında iş dünyasının siyasi krizlerden etkilenmeyen, kendi dinamikleriyle hareket eden bir alan olduğunu vurgulamıştır. Tüysüzoğlu (2014), değişen Ortadoğu jeopolitik koşullarında Türkiye-İsrail ilişkilerindeki işbirliği olasılıklarını ele almıştır. 1990'ların ikinci yarısında stratejik işbirliği olarak tanımlanan bu ilişkinin, Filistin meselesi ve bölgesel güç dengelerindeki değişimler nedeniyle gerilediği, ancak İran'ın yükselişi, Doğu Akdeniz'deki enerji kaynakları ve bölgesel istikrarsızlık gibi faktörlerin iki ülkeyi yeniden işbirliğine yönlendirebileceği savunulmaktadır. Bu yakınlaşmanın ekonomik çıkarlar (özellikle enerji), jeopolitik kaygılar ve ABD faktörünün etkisiyle orta vadede gerçekleşebileceği öngörülmektedir. Ayrıca Türkiye'nin değişen dış politikası, İsrail'in tutumu ve bölgesel aktörlerin etkileri analiz edilerek bu öngörü desteklenmektedir. Sonuç olarak, ortak çıkarların, önceki "ortak tehdit" algısının yerini aldığı bir

işbirliği çağrıştırdığı belirtilmektedir. Eroğlu, Altun & Altun (2016), 1996-2014 yılları arasında Türkiye-İsrail ilişkilerindeki siyasi krizin ikili ekonomik ilişkilere etkisini incelemiştir. Araştırmacılar, politik gerilimin artmasına rağmen ikili ticaretin sürekli geliştiğini, hatta bazı siyasi kriz dönemlerinde bile arttığını gözlemlemişlerdir. Ekonomik bağımlılık teorisini kullanarak bu ilişkiyi analiz eden çalışma, hem Türkiye'nin hem de İsrail'in ekonomik bağımlılık seviyelerinin, siyasi gerilimi azaltmada sınırlı bir etkiye sahip olduğunu savunmaktadır. Sonuç olarak, ekonomik ilişkilerin devam etmesine rağmen, siyasi krizlerin ikili ticaret üzerindeki etkisinin tahmin edilemez olduğu ve güvenlik kaygılarının ekonomik faktörlerden öncelikli olduğu belirtilmektedir. Kaya (2019), Yahudilerin Filistin'deki tarihi varlığından başlayarak, Siyonizm'in doğuşu ve İsrail devletinin kuruluşuna kadar olan süreci incelemekte, Türkiye'nin bu süreçteki rolünü ve İsrail'i tanıma kararını farklı dönemler üzerinden değerlendirmektedir. Osmanlı dönemindeki Yahudi-Türk ilişkileri ile I. ve II. Dünya Savaşlarının etkileri ayrıntılı olarak incelenirken, Türkiye'nin İsrail ile ilişkilerindeki iniş çıkışlar ve Filistin meselesi bağlamında alınan politik kararlar vurgulanmaktadır. Sarıaslan (2019), Türkiye-İsrail ilişkilerinin gelişimini 1990 yılından itibaren ele almış, 2000'li yıllarda ekonomik ilişkilerin dikkat çekici bir şekilde arttığını ortaya koymuştur. Türkiye-İsrail arasında kurulmuş olan ekonomik ilişkilerin, özellikle 2010 yılı ve sonrasında iki ülke arasında yaşanan siyasi gerilimlere rağmen bunlardan etkilenmeyerek devam ettiği sonucuna varılmıştır. Bu doğrultuda çalışmada, Türkiye-İsrail ilişkilerinde ekonomik rasyonelitenin ön planda olduğu, ticaret ve yatırım ilişkilerinin diplomatik gelişmelerden bağımsız olarak kendi mecrasında devam ettiği ortaya konulmuştur.

Sınmaz (2020), Türkiye-İsrail ilişkilerindeki son gelişmeleri ve özellikle ekonomik bağların istikrarını incelemiştir. Makale, siyasi gerilimlere rağmen ticaret hacminin yüksek kaldığını, bunun temel sebebinin 1996 Serbest Ticaret Anlaşması olduğunu vurgulamaktadır. Ancak, doğrudan yatırımların siyasi krizlerden etkilendiği belirtilmektedir. Bu çalışmada ekonomik işbirliğinin devam etme olasılığının yüksek olduğu ancak siyasi ilişkilerde köklü bir değişikliğin yakın olmadığı sonucuna varılmıştır. (Selmi & Rakipoğlu (2023), 1990'larda İsrail-Filistin çatışmasını çözmek amacıyla ABD'nin arabuluculuğunda başlatılan Oslo Barış Süreci'ni ele almaktadır. Neo-liberalizm teorisinin "karşılıklı ekonomik bağımlılık" inşası yoluyla siyasi krizlerin çözülebileceği iddiasını inceleyen çalışma, bu sürecin fonksiyonel işbirliği, kurumsal anlaşmalar, kurumsallaşma ve entegrasyondan oluşan dört aşamasını analiz etmektedir. Çalışmada ekonomik yakınlaşmanın ticari açıdan karşılıklı fayda sağladığı, ancak İsrail'in güvenlik öncelikleri, eşitsiz ekonomik ilişkiler ve aşırı sağcı siyasi aktörlerin etkisi nedeniyle siyasi ve askeri krizleri çözemediği ortaya konulmaktadır. Bulgular, karşılıklı ekonomik bağımlılığın, özellikle hiyerarşik bir yapı oluşturduğu durumlarda, çatışmaları sona erdirmede yetersiz kalabileceğini göstermektedir. Türkes (2023), 2010 yılından sonra gerginleşen Türkiye-İsrail ilişkilerini karşılıklı bağımlılık kuramı çerçevesinde ele almaktadır. Bu çalışmada ilişkilerin tarihsel gelişimi, Doğu Akdeniz'deki enerji kaynakları ve iki ülkenin bölgesel pozisyonları incelenerek, muhtemel enerji iş birliklerinin karşılıklı bağımlılık yaratma potansiyeli değerlendirilmektedir. Ayrıca, nitel araştırma yöntemleri kullanılarak literatür analizi yapılmakta ve geleceğe yönelik bir projeksiyon sunulmaktadır. Sonuç olarak, enerji iş birliğinin karşılıklı bağımlılık oluşturmada yeterli olmayabileceği, ancak diğer faktörlerin de dikkate alınması gerektiği belirtilmektedir. Karakaya (2023), Türkiye-İsrail ilişkilerini Osmanlı döneminden günümüze, özellikle Soğuk Savaş sonrası dönemdeki siyasi, sosyo-ekonomik ve

askeri boyutlarını ele almıştır. Çalışmada, ilişkilerin stratejik işbirliği dönemlerinden gerilimlere ve krizlere (Mavi Marmara olayı gibi) uzanan iniş çıkışları, ekonomik çıkarların, siyasi ilişkileri nasıl etkilediği ve şekillendirdiği incelenmiştir. Çalışmada, 2021 yılından itibaren ilişkilerde yeniden bir yakınlaşma eğilimine işaret edilmiştir. Kırbasoğlu & Hasançebi (2024), 1995-2019 yılları arasında Türkiye-İsrail ilişkilerini John Stuart Mill'in ekonomik faydacılık görüşleri çerçevesinde incelemiştir. Siyasi krizlerin etkilerini değerlendirmek için iki ülke arasındaki ticaret hacmi, doğrudan yabancı yatırım ve turizm verileri kullanılmıştır. Çalışma, ekonomik işbirliğinin siyasi zorluklara karşı direncini ve bu durumun ekonomik faydacılık teorisini desteklediğini savunmaktadır. Sonuçlar, ekonomik ilişkilerin siyasi gerilimlere rağmen istikrarlı bir şekilde geliştiğini, ekonomik faydacılığın uluslararası ilişkilerde önemli bir rol oynadığını göstermektedir.

Yergin, Mercan, & Erol (2012), Türkiye-İsrail ilişkilerini 1949'dan günümüze siyasi ilişkilerin evrimi, özellikle üç temel faktöre (ABD ve Avrupa ile ilişkiler, Osmanlı mirası ve Müslüman nüfus, ulus-devlet konsepti) odaklanarak ele almaktadır. Ekonomik boyut ise, iki ülke arasındaki endüstri-içi ticaret (EİT) analiz edilerek, çeşitli mal gruplarında ticaret hacmi ve EİT oranları incelenmiştir. Çalışmada, Grubel-Lloyd endeksi ve alternatif bir endeks kullanarak EİT ölçülmüş ve siyasi gerilimlerin ekonomik ilişkilere etkisi araştırılmıştır. Sonuç olarak, siyasi gerilimlerin ekonomik ilişkilere anlamlı bir etkisinin olmadığı belirtilmiştir. Can & Mercan (2014), 2000-2012 döneminde yaşanan olumsuz politik gelişmelerin dış ticarete ve özellikle endüstri-içi ticarete etkisinin gözlemlenmesi açısından Türkiye-İsrail ticari ilişkilerini ele almıştır. Bu amaçla, SITC Rev.3 Digit 3 düzeyinde ileri teknoloji mal grubu ayrı ayrı olarak test edilmiştir. İki ülke arasındaki dış ticaret hacmi incelendiğinde, yıldan yıla artış kaydedildiği gözlemlenmiştir. Grubel-Lloyd endeksi kullanılarak yapılan çalışma sonucunda, endüstri-içi ticaretin genel anlamda politik istikrarsızlıklardan etkilenmediği tespit edilmiştir. Ayrıca, ülke seçim kısıtı açısından "Hacimli Endüstri-içi Ticaret" kavramı ve sonuçların genel değerlendirilmesi için "Endüstri-içi Ticaret Partnerlik" kavramı önerilmiştir. Yazıcı (2016), 1995-2014 yılları arasında Türkiye-İsrail dış ticaretini ticaret yoğunluğu endeksi kullanarak incelemiştir. Çalışma, iki ülke arasındaki ticaretin dünya ticaretindeki paylarından daha hızlı büyüdüğünü ortaya koymaktadır. Bulgular, serbest ticaret anlaşmasının ticaretteki artışı hızlandırdığını göstermektedir.

Ateş & Seymen (2019), 1980-2017 dönemi için Türkiye'nin imzaladığı STA'ların taraf ülkelerle olan ticaretine etkilerini Bilateral yoğunlaşma endeksi, Sektörel-bilatere ticaret yoğunlaşma endeksi ve Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler endeksi ile incelemiştir. Bu çalışmada Türkiye AB ile olan Gümrük Birliği kapsamında AB'nin dış ticaret politikasına uyma zorunluluğu olduğu için birçok ülkeyle bütünleşme sürecine girdiği sonucuna varılmıştır. STA'ların taraf olduğu ülkeler arasında bulunan İsrail ile serbest ticaret anlaşmasından sonra 2017 yılına kadar bilateral yoğunlaşma bulunduğu ve STA bulunan bütün ülkeler ile Türkiye'nin karşılaştırmalı üstünlüğünün olduğu mal grupları belirlenmiştir. Yüksel (2020), 2000-2019 döneminde iki ülke arasında gerçekleştirilen dış ticaret bağlamında ekonomik ilişkilerin boyutunu incelediği çalışmada daha önceki dönemlere kıyasla Türkiye ile Orta Doğu ülkeleri arasındaki ilişkilerin arttığını ve çeşitlendiğini vurgulamaktadır. Çalışmada Orta Doğu ülkeleriyle Türkiye arasındaki dış ticarete bölge dışı faktörlerin önemli rol oynadığı, siyasi krizlerin aynı derecede karşılık bulmadığı sonucuna varılmıştır. Güllü & Beşer (2023), Ortadoğu ülkelerinden İsrail, Lübnan, İran, Mısır, Ürdün ve Türkiye arasında 1989-2021 döneminde dış ticarete yakınsamanın olup olmadığını

araştırmıştır. Çalışma sonucunda Türkiye'nin de içinde bulunduğu Orta Doğu ülkelerinin dış ticaretinin İsrail'e yakınsadığı belirlenmiştir. Ayrıca İsrail'in de içinde bulunduğu seçilmiş Ortadoğu ülkelerinin dış ticaretinin de Türkiye'ye yakınsadığı ortaya konulmuştur. Elde edilen bulgular Türkiye'nin İsrail ve diğer seçilmiş Orta Doğu ülkeleriyle olan ticari ilişkilerinin siyasi krizlerin önüne geçtiğini ortaya koymaktadır.

Kamacı, Başkaya & Ravanoğlu (2024), bölgesel çatışmaların küresel ticaret ve Türkiye ekonomisi üzerindeki etkilerini, Ekim 2023'de başlayan Aksa Tufanı Operasyonunun Türkiye-İsrail dış ticaretine etkisi bağlamında ele almıştır. Deniz yolu taşımacılığındaki aksaklıkların, özellikle rafine petrol ürünleri ithalatı ve ana demir çelik ihracatı üzerindeki olumsuz etkileri nicel verilerle analiz edilmiştir. İhracatta istatistiksel olarak anlamlı bir düşüş tespit edilirken, ithalatta anlamlı bir değişiklik bulunmamaktadır.

Bu çalışmanın sonraki bölümlerinde önce İsrail ekonomisi ve dış ticareti incelenmiş, daha sonra 2013-2023 dönemi iki ülke arasındaki dış ticaret verileri analiz edilmiştir. Bu çalışma, konuya ilişkin araştırmaların son derece az olması sebebiyle araştırmacıların konuya ilgi göstermeleri bakımından önem taşımaktadır. İthalat ve ihracatın, ticaret dengesinin, ihracatı ve ithalatı yapılan mal gruplarının ayrıntılı analiz edilmesi bakımından bu çalışma özgünlük taşımaktadır. Ayrıca iki ülke arasındaki ticaret ilişkisine odaklanması bakımından literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

B. İSRAİL EKONOMİSİ VE TÜRKİYE İLE TİCARİ İLİŞKİLERİ

İsrail'in toplam nüfusu yaklaşık 9,5 milyon olup yaklaşık yüzde 40'ı, İsrail'in başkenti Tel Aviv'de yoğunlaşmıştır. Nüfusun yoğun olduğu diğer kentler Hayfa (yüzde 15) ile Kudüs (yüzde 10)'tür. Hayfa petrokimya ve yüksek teknoloji endüstrileri için önemli bir liman kentidir (İsrail Pazar Bilgileri, 2023, s. 8). İsrail'in 2022 yılı GSYİH'sı 525 milyar dolar, kişi başına düşen milli geliri 54 bin 967 dolar olmuştur. İsrail, ölçek sorunu ve hammadde kaynaklarının olmaması sebebiyle büyük oranda ithalata bağımlı bir ülkedir. Genel tüketiminin büyük kısmını ithal ederek karşılamaktadır. 2022 yılı ithalatının yüzde 25'ini AB, yüzde 18'ini Çin ve yüzde 9,4'ünü ABD'den yapmıştır. İthalatının yüzde 6'sını ise Türkiye'den yapmıştır. Toplam ithalatı 107 milyar dolar, toplam ihracatı 74 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir (İsrail Ülke Profili, 2024).

İsrail ekonomisinde en gelişmiş sektörler elmas işlemciliği, bilişim, savunma sanayi, ilaç ile sağlık ve din turizmidir. Mal ticaret dengesi açık, hizmet ticaret dengesi fazla veren bir ülkedir. İhracatı içerisinde en fazla payı olan kalemler savunma sanayi, elmas işlemciliği ve bilişim sektörüdür. Milli gelirinden Ar-Ge'ye yüksek pay ayıran ülkelerdendir. Genel olarak enerji ithalatçısı bir ülkedir. Elektrik üretiminin yüzde 70'i doğalgaz, yüzde 5'i (bunun %95'i güneş enerjisi) yenilebilir enerji kaynakları ile gerçekleştirilmektedir (İsrail Pazar Bilgileri, 2023, s. 10).

Türkiye-İsrail STA, 14 Mart 1996 tarihinde imzalanmış, 18 Temmuz 1997 tarih ve 23053 sayılı Resmi gazetede yayımlanarak 1 Mayıs 1997'den itibaren yürürlüğe girmiştir. Anlaşma kapsamı; mal ticaretinde tarife ve tarife dışı engellerin kaldırılması, fikri, sınai ve ticari mülkiyet hakları, menşe kuralları, iç vergilendirme, anti-damping, korunma önlemleri, ödemeler dengesi önlemleri, devlet tekelleri, kamu alımları ve rekabetten oluşmaktadır. 1 Ocak 2000 tarihinden itibaren sanayi ürünleri ticareti de gümrük vergisinden muaf olarak gerçekleştirilmektedir. Türkiye ile İsrail arasındaki STA sebebiyle sanayi

ürünleri ithalatı karşılıklı olarak gümrük vergisinden muaf tutulmuştur. Sanayi ürünlerinde tam liberalizasyon sağlanırken, tarım ürünlerinde sınırlı sayıda ürün için sınırsız veya tarife kontenjanı kapsamında vergi indirimi/muafiyeti şeklinde taviz değişimleri uygulanmaktadır (T. C. Ticaret Bakanlığı, 2024). 2007 yılında STA Ortak Komite Kararları yürürlüğe girmiş, bu doğrultuda 15 farklı tarım ürünüde karşılıklı olarak gümrük vergisi indirilmiştir. İsrail 2022 yılı içerisinde ticaretin kolaylaştırılması ve engellerin kaldırılması amacıyla büyük bir ithalat reformu yaparak denetime dayalı ithalat izinlerini de kaldırmıştır. Bunun yerine beyana dayalı ithalat izni uygulamaya başlamış, ürünler piyasaya arz edildikten sonra gözetimi artırmıştır (İsrail Pazar Bilgileri, 2023, s. 4).

İsrail'in 2008 yılında, Mavi Marmara gemisine uluslararası sulara saldırı düzenlemesinden sonra iki ülke arasındaki ilişkiler bozulmuş ve Türkiye Tel Aviv'deki Büyükelçisini geri çekmiştir. Yapılan çalışmalar, iki ülke arasındaki ticari ilişkilerin siyasi krizlerden olumsuz yönde etkilenmediğini göstermiştir. Örneğin, 2013 yılında Türkiye'nin İsrail ile olan dış ticareti yaklaşık 5,5 milyar dolar iken 2022 yılında yaklaşık 6,2 milyar dolara yükselmiştir (Güllü & Beşer, 2023, s. 345).

2022 yılında İsrail'in toplam ihracatı içinde ilk sırayı yüzde 25 ile ABD almıştır. Çin'e ihracatı yüzde 6, Hindistan'a ihracatı yüzde 5 olarak gerçekleşmiştir. Arkasından sırasıyla İngiltere, İrlanda ve Hollanda en çok ihracat yaptığı ülkelerdir. Belçika ve Türkiye'nin payı yüzde 3 olmuştur (İsrail Ülke Profili, 2024). İsrail'in ihracatında önde gelen ürünler; diğer elmaslar (sanayide kullanılmayan); elektronik entegre devreler (işlemci ve kontrolör); elmaslar (sanayide kullanılmayanlar, işlenmemiş veya basit bir şekilde kesilmiş, yarılmış veya yontulmuş); diğer kimya ve bağlı sanayide kullanılan kimyasal ürünler ile tedavide/korunmada kullanılmak üzere hazırlanan diğer ilaçlar olmuştur. İsrail'in dünyadan ithalatında önde gelen ürünler ise ham petrol (petrol yağları ve bitümenli minerallerden elde edilen yağlar), elmaslar (sanayide kullanılmayanlar, işlenmemiş veya basit bir şekilde kesilmiş, yarılmış veya yontulmuş); diğer elmaslar (sanayide kullanılmayan); tedavide/korunmada kullanılmak için hazırlanan diğer ilaçlar; hücresel ağlar için veya diğer kablosuz ağlar için telefonlar ithalatı içerisinde diğer önde gelen ürünlerdir (İsrail Ülke Bilgi Notu, 2022, s. 4-7).

İsrail'in Türkiye'den en fazla ithalatını yaptığı ürünler ise inşaat demiri, otomobil ve çimentodur. İsrail, Türkiye'den en fazla inşaat demiri ithal etmektedir. Türkiye'nin İsrail'e toplam ihracatı içerisinde 2023 yılında inşaat demiri yüzde 8,4 paya sahip olmuştur. İkinci sırayı yüzde 5,9 ile otomobiller, üçüncü sırayı ise yüzde 4,3 ile çimento almıştır (İsrail Ülke Profili, 2024). İsrail'in demir sektörü ithalatında en fazla payı olan ülkeler Türkiye, Çin, Rusya, ABD ve İtalya olurken, Türkiye ilk sıradadır (İsrail Ülke Raporu, 2023).

C. YÖNTEM

Çalışmada 2013-2024 döneminde Türkiye ile İsrail arasındaki siyasi krizlerin ekonomik ve ticari ilişkiler üzerinde etkili olup olmadığının araştırılması amaçlanmaktadır. Araştırmanın temel varsayımı Türkiye ile İsrail arasındaki siyasi krizlerin ekonomik ve ticari ilişkileri ciddi oranda etkisinin bulunmadığıdır. Bu varsayımın geçerli olup olmadığını tespit etmek amacıyla nitel araştırma yöntemi ve betimsel analiz tekniği kullanılmış, bu kapsamda da ikincil veri kaynaklarından, Türkiye İstatistik Kurumu dış ticaret istatistiklerinden, Trademap (Trade Statistics for International Business

Development-Uluslararası İş Geliştirme Ticaret İstatistikleri) verilerinden ve ülke raporlarından yararlanılmıştır. Genel ticaret sistemine göre dış ticaret istatistiklerine ilişkin veri kaynakları 2013 yılından itibaren mevcuttur, bu sebeple dönem olarak 2013 yılı ve sonrası dikkate alınmıştır. Dış ticaret istatistikleri Türkiye ile diğer ülkeler arasındaki sınırı geçen mal ticaretini kapsar. Dış ticaret istatistiklerinin üretilmesi ve yayımlanmasında “genel ticaret sistemi” (GTS) uygulanmaktadır. Genel ticaret sistemi, bir ülkenin ekonomik alanına giren ve ekonomik alanından çıkan tüm malları kapsamaktadır. GTS’de ülkenin ekonomik alanını oluşturan serbest bölgeler, gümrük antrepoları ve serbest dolaşım alanına giren veya bu alanlardan çıkan mallar hesaplamalara katılmaktadır (tuik.gov.tr).

D. BULGULAR

1. Türkiye-İsrail Arasındaki İthalat ve İhracat Hacimleri ile Ticaret Dengesi

Tablo 1’de ve Şekil 1’de de İsrail’den ithalatın inişli çıkışlı bir seyir izlediği görülmektedir. Söz konusu dönemde en yüksek ithalat 3 milyar dolar ile 2014 yılında yapılmıştır. İsrail’in 7 Temmuz 2014’te başlattığı ‘Koruyucu Hat Operasyonu’ ile 50 gün süren bir operasyonla Gazze’deki çocuk ve sivillerin hedef alınması ve 2014 sonunda Mescid-i Aksa’nın tüm müslümanlara kapatılmasına yönelik baskını, Türkiye-İsrail ilişkilerinin politik anlamda gerginleşmesine neden olmuştur. Buna rağmen dış ticarete meydana gelen olumlu seyir ekonomik alanın gelişimine katkı sunmuştur (Arbell, 2015, s. 1; Sarıaslan, 2019, s. 1983). 2015, 2016 ve 2017 yıllarında bir önceki yıla göre İsrail’den ithalat azalmıştır. İthalat, 2018 yılında yükselmiş, 2019 ve 2020’de düşmüştür. 2022 ve 2022 yıllarında artış gösteren ithalat, 2023 yılında düşüş göstererek 1 milyar 642 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir.

Tablo 1. Türkiye’nin 2013-2024 Dönemi İsrail’den İthalat Hacmi (milyon dolar)

Yıl	Ocak	Şubat	Mart	Nisan	Mayıs	Haziran	Temmuz	Ağustos	Eylül	Ekim	Kasım	Aralık	Toplam
2013	136	223	173	328	316	116	199	245	200	253	241	274	2.705
2014	256	231	206	353	347	202	179	252	302	231	224	280	3.063
2015	164	156	194	179	220	92	189	149	134	139	139	158	1.913
2016	103	106	107	103	146	135	110	99	105	107	157	147	1.425
2017	176	131	108	148	160	133	150	120	155	122	129	131	1.663
2018	177	178	190	168	215	162	128	96	132	172	176	208	2.001
2019	117	174	180	144	165	110	154	113	102	108	91	142	1.601
2020	145	138	181	108	86	101	117	153	128	102	132	104	1.496
2021	121	197	154	144	172	175	122	195	181	226	189	171	2.047
2022	240	139	221	186	175	195	134	196	204	241	306	215	2.452
2023	172	174	200	155	155	87	125	131	119	99	122	101	1.641
2024	141	121	167	0	0	0	0	0	0	0	0	0	429

Kaynak: TÜİK, 2024a.

Söz konusu dönemde Türkiye’nin İsrail’den olan ithalatında bazı yıllar azalış bazı yıllar artış olmuştur. Doğal kaynaklar bakımından yaşadığı kısıtlar sebebiyle İsrail ekonomisi petrol ve sanayi ürünlerine ilişkin fiyat hareketlerine oldukça duyarlıdır. ABD ve Avrupa Birliği ekonomilerindeki gelişmeler, İsrail’in dış ticaretine önemli ölçüde etki etmektedir. Özellikle Avrupa Birliği’ndeki ekonomik krizler ve ABD ekonomisindeki durgunluk, İsrail’in ihracatını olumsuz yönde etkilemiştir. 2014’te

ihracatında toparlanma görülmesine rağmen, sonraki yıllar genel olarak ihracatında düşüş söz konusu olmuştur (İsrail Ülke Raporu, 2019). Bu doğrultuda İsrail'in dünyaya ihracatındaki düşüş ve dalgalanmaların Türkiye'ye olan ihracatında da iniş ve çıkışlara sebep olduğu söylenebilir. Örneğin, 2022 Şubat ayından sonra Rusya-Ukrayna arasındaki savaş ve enerji fiyatlarındaki yükselme sonucunda ortaya çıkan fiyat etkisinin Türkiye'nin İsrail'den ithalatına hacim olarak artış şeklinde yansımış olabileceği düşünülmektedir. Çünkü Türkiye'nin İsrail'den ithal ettiği ürünlerin yarısından fazlasını petrol ve ürünleri ile motorin oluşturmaktadır (Sarıaslan, 2019, s. 1086).

2023 yılı Ocak ayından itibaren ithalat aylık olarak artış ve azalış şeklinde birbirini takip etmiştir. 2023 yılında bir önceki yılın aynı ayına göre bütün aylarda ithalat azalmış ve toplam ithalat 2,4 milyar dolardan 1,6 milyar dolara kadar düşmüştür. Dolayısıyla İsrail'den yapılan ithalat yaklaşık 1 buçuk yıldır azalmaktadır. Bu azalış şekil 1'de de belirgin bir şekilde görülmektedir.

Türkiye'nin İsrail'den 2013-2023 döneminde yaptığı ithalat, grafik üzerinde incelendiğinde de düşüş ve yükselişler olduğu görülebilmektedir. 2016, 2020 ve 2023 yıllarında belirgin bir düşüş göze çarpmaktadır (Şekil 1). Tablo 2'de Türkiye'nin 2013 yılından 2024 yılına kadar İsrail'e yaptığı ihracat hacmi gösterilmiştir.

Tablo 2. Türkiye'nin 2013-2024 Dönemi İsrail'e İhracat Hacmi (milyon dolar)

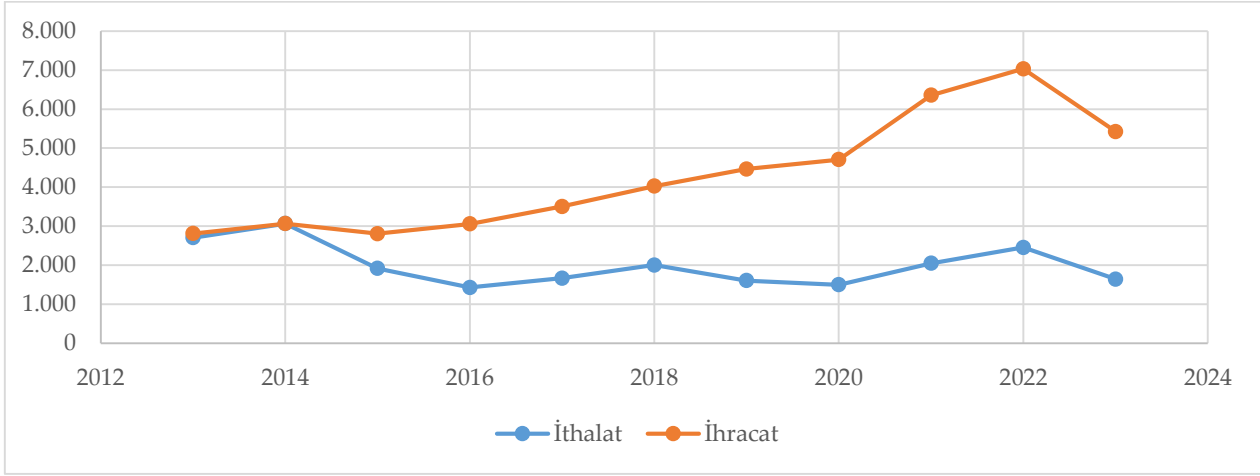
	Ocak	Şubat	Mart	Nisan	Mayıs	Haziran	Temmuz	Ağustos	Eylül	Ekim	Kasım	Aralık	Toplam
2013	195	222	238	214	260	236	259	235	230	196	270	255	2.810
2014	285	253	295	290	275	274	235	218	239	218	223	259	3.063
2015	184	220	255	278	227	259	219	205	208	240	227	285	2.807
2016	194	209	293	287	301	276	197	271	231	237	249	310	3.055
2017	228	263	335	257	298	294	258	317	235	337	318	365	3.505
2018	300	344	404	340	330	305	314	308	292	344	372	370	4.023
2019	300	354	464	366	415	232	433	326	383	365	398	427	4.464
2020	383	386	404	250	267	392	403	362	434	468	452	504	4.704
2021	404	449	529	549	425	545	454	558	529	605	617	693	6.356
2022	537	596	734	737	515	598	461	577	609	489	568	611	7.032
2023	484	458	600	428	470	482	408	496	499	348	319	429	5.422
2024	349	422	437	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1.208

*İlk 3 aylık toplam

Kaynak: TÜİK, 2024a.

Söz konusu dönemde Türkiye'nin İsrail'e olan ihracatında 2015 ve 2023 yıllarında azalma görülürken diğer yıllar artış olmuştur. İhracat hacminde genel olarak artış eğilimi İsrail'in Türkiye'den ithal ettiği ürünlerde diğer pazarlara göre fiyat düşüklüğü ile kalite yüksekliğinden kaynaklanabilir (Atlı, 2024). 2022 yılı Ekim ayından itibaren her ay bir önceki yılın aynı ayına göre ihracatın azaldığı görülmektedir. 2022 yılında toplamda 7 milyar dolardan daha fazla ihracat yapılmıştır. Ancak 2023 yılında yüzde 23 oranında bir azalma ile İsrail'e ihracat 5 milyar 422 milyon dolara yakın gerçekleşmiştir. Dolayısıyla İsrail'e yapılan ihracat yaklaşık 1 buçuk yıldır azalmaktadır. Bunun sebebinin 2022 yılından itibaren hem dünyada Rusya-Ukrayna savaşı etkisiyle enerji fiyatlarının yükselmesi, hem de Türkiye ekonomisindeki girdi maliyetlerinin yükselmesi ile İsrail'e olan ihracatımızda fiyat etkisi kaynaklı azalış olduğu düşünülmektedir (Sarıaslan, 2019, s. 1087). Bu azalış şekil 1'de de belirgin bir şekilde

görülmektedir. İhracat hacmi 2015 yılı dışında genel olarak artarken, 2023 yılında azalmaya başlamıştır. 2010'daki Mavi Marmara krizinden sonra ticaret hacminin düşmemesi siyasi ihtilaflara rağmen ekonomik ilişkilerin güçlü olduğuna işaret etmektedir.

Grafik 1. Türkiye'nin 2013-2023 Dönemi İsrail ile İhracat ve İthalat Hacmi (milyon dolar)

Kaynak: Tablo 2'deki veriler kullanılarak yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

2023 yılında ikili ticaret hacminde düşüş gerçekleşmiştir. Bu çerçevede, Türkiye'nin ihracatı bir önceki yıla göre yüzde 25,52 oranında, Türkiye'nin ithalatı ise yaklaşık yüzde 33 oranında azalmıştır (İsrail Ülke Profili, 2024).

Tablo 3'te iki ülkenin ihracat ve ithalat hacimleriyle ticaret hacmi ve ticaret dengesi verileri 2013-2024 dönemi için gösterilmiştir. Buna göre Türkiye, İsrail ile olan ticaretinden dış ticaret fazlası vermektedir. 2014 yılında, 2013'e göre hem ihracat hem de ithalat artarken, 2015 yılında ihracatta yaklaşık yüzde 8,4, ithalatta yaklaşık yüzde 37,5 azalış olmuştur. 2014 yılında iki ülke arasındaki ticarete denge sağlanmıştır. 2015 yılından sonra ise dış ticaret dengesi Türkiye lehine fazla vermiştir. İsrail ve Türkiye siyasi alanda yaşadıkları krizleri ekonomik alana yansıtmamıştır. 2015 sonrası dönemde Doğu Akdeniz'deki doğal gaz rezervlerinin çıkarılması ve Avrupa'ya ulaştırılması için taşıma ve boru hatları kurulmasında işbirliği arayışları söz konusu olmuştur (Rivlin, 2019). 2016'da İsrail'e olan ihracat artmış ancak İsrail'den ithalat fiyat etkisi kaynaklı azalmıştır. Türkiye lehine ticaret dengesi fazlası 2023 yılına kadar artış eğilimi göstermiştir.

Tablo 3. Türkiye-İsrail Ticaret Dengesi (2013-2024) (milyon dolar)

Yıl	İhracat	% Değişim	% Değişim	İthalat	% Değişim	% Değişim	Hacim	% Değişim	% Değişim	Denge
		değişim	(2013=100)		değişim	(2013=100)		değişim	(2013=100)	
2013	2.810		100	2.705		100	5.515		100	106
2014	3.063	9,00	109	3.063	13,24	113	6.126	11,08	111	0,711
2015	2.807	-8,38	100	1.913	-37,55	71	4.719	-22,97	86	894
2016	3.055	8,84	109	1.425	-25,50	53	4.479	-5,08	81	1.630
2017	3.505	14,74	125	1.663	16,68	61	5.167	15,36	94	1.842
2018	4.023	14,78	143	2.001	20,37	74	6.024	16,58	109	2.022
2019	4.464	10,96	159	1.608	-20,01	59	6.065	0,67	110	2.863
2020	4.704	5,38	167	1.496	-6,53	55	6.200	2,24	112	3.208
2021	6.356	35,11	226	2.047	36,81	76	8.403	35,52	152	4.309
2022	7.032	10,64	250	2.457	19,77	91	9.484	12,87	172	4.581
2023	5.422	-22,89	193	1.641	-33,07	61	7.063	-25,52	128	3.781

Kaynak: TÜİK, 2024a.

2017 yılına gelindiğinde, İsrail'e yönelik ihracatın bir önceki yıla göre yüzde 15,4 artış göstererek 3,5 milyar dolar, ithalatın ise 1,6 milyar dolar olarak gerçekleştiği; iki ülke ticaret hacminin ise 5 milyar doları geçtiği görülmektedir. 2018 yılına ilişkin verilere bakıldığında, toplam ticaret hacminin 6 milyar doları aşması, siyasi ve diplomatik krizlere rağmen, ekonomik alandaki ilişkilerin hızını kesmeden devam ettiğinin göstergesidir (Sarıaslan, 2019, s. 1086). ABD'nin elçiliğini İsrail'in başkenti Telaviv'den Kudüs'e taşıdığı ve "Yahudi Ulus Devlet Yasası"nın İsrail Parlamentosu tarafından kabul edildiği 2018'de, Türkiye ve İsrail arasındaki siyasi gerilim artmasına rağmen dış ticaret hacmi 6 milyar dolara yakın gerçekleşmiştir (Sınmaz, 2020, s. 3).

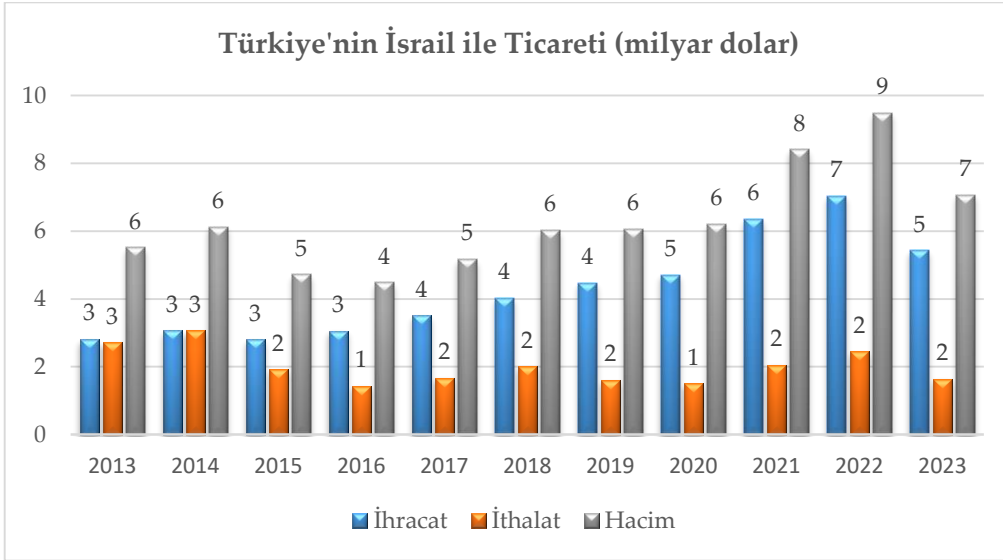
2019 yılında ihracatta yaklaşık yüzde 10 artış, ithalatta ise yaklaşık yüzde 20 oranında azalış olmuş, toplam ticaret hacmi hemen hemen aynı düzeyde kalmıştır. 2020 yılında ihracatta sınırlı bir artış, ithalatta ise hafif bir azalma gerçekleşmiştir. 2021 ve 2022 yıllarında ise hem ihracat hem de ithalat artış göstermiş; bu durum ticaret hacminin sırasıyla 6 milyar doları ve ardından 8 milyar doları aşmasını sağlamıştır. 2023 yılında ticaret hacmi 7 milyar dolara gerilemiştir. İhracatta yüzde 23, ithalatta ise yüzde 33 oranında azalma gerçekleşmiştir. Bir önceki yıla göre Türkiye'nin İsrail'e ihracatında en fazla artış olduğu yıl yüzde 35,11 ile 2021 olurken, İsrail'den ithalatında artışın en fazla olduğu yıl yüzde 36,81 ile 2021, ticaret hacminin en fazla arttığı yıl da yüzde 35,52 ile yine 2021 olmuştur. 2019 ve 2020 yıllarındaki azalmanın Covid-19 kaynaklı olduğu düşünülmektedir.

2013 yılı referans alındığında, ihracatın en fazla arttığı yılın 2022 olduğu görülmektedir. 2022 yılında, 2013 yılına kıyasla ihracat %150 oranında artmış ve neredeyse her yıl artış trendini sürdürmüştür. Buna karşın, ithalattaki artış ihracata kıyasla daha düşük oranlarda gerçekleşmiş ve dalgalı bir seyir izlemiştir. 2013 yılına göre ithalatın en fazla arttığı yıl %13 ile 2014 yılı olmuştur. Ancak, 2023 yılında ithalat, 2013'e göre %39 oranında azalmıştır. Ticaret hacmi açısından bakıldığında, 2013 yılına göre en yüksek artışın yaşandığı yıl %72 oranı ile 2022 olmuştur. İsrail ile ticaret hacminin genel olarak artış göstermesi, siyasi kriz dönemlerinde bile ekonomik ve ticari ilişkilerin devam ettiğini ve

Türkiye'nin ekonomik aktörlerle karşılıklı bağımlılık temeline dayalı hareket ettiğini ortaya koymaktadır (Sarıaslan, 2019, s. 1082).

2010 Mavi Marmara Baskını sonrasında, 2013 yılındaki resmi özür ve 2016'daki tazminat görüşme ve anlaşmalarına kadar olan süreçte ekonomik ilişkiler devam etse de eski canlılığını kaybetmiştir. Tazminat anlaşması ve 2016 yılında karşılıklı büyükelçilerin yeniden atanmasıyla birlikte, iki ülke arasındaki ilişkiler olumlu bir yöne evrilmeye başlamıştır. Ancak, 2017 yılında ABD Başkanı Donald Trump'ın Kudüs'ü İsrail'in resmi başkenti olarak tanıması, Türkiye-İsrail ilişkilerinde yeniden gerilime yol açmıştır. 2018-2021 yılları arasında İsrail'in Gazze'de gerçekleştirdiği askeri operasyonlar da bu gerilimin devam etmesine neden olmuştur. Öte yandan, 2022 yılında Rusya'nın Ukrayna'yı işgaliyle Avrupa ülkelerinin Rusya'dan enerji bağımlılıklarını azaltmaya yönelik alternatif arayışları ve Doğu Akdeniz'deki İsrail'in Tamar ve Leviathan bölgelerindeki hidrokarbon kaynaklarına olan ilgileri, iki ülke ilişkilerinde yeniden canlanma sağlamıştır (Karakaya, 2023, s. 197).

İki ülke arasında sürekli artan ticaret hacminin ekonomik bağımlılık doğurduğu ve ithalat ve ihracat oranlarının siyasi alandaki krizlerden geçici olarak etkilendiği, ani ve keskin bir değişim yaşanmasının son derece zor olduğu görülmektedir. Bu durumun bir diğer örneği de 2018 yılı ticaret oranlarında görülmektedir. Söz konusu dönemde genel olarak ticaret hacminde artış olsa da 2023 yılı verilerinde göze çarpan bir durum, ihracatın ve ithalatın dolayısıyla ticaret hacminin azalmasıdır. Hem ihracat hem ithalat 2023 yılında azaldığı için bu doğrultuda ticaret hacmi de azalmıştır. Netice itibarıyla 2013 yılına göre Türkiye'nin İsrail'e olan ihracatı 2023 yılında yüzde 93 artmış, ithalatı yüzde 39 azalmış, ticaret hacmi de yüzde 28 oranında artmıştır. Bunun yanı sıra ticaret dengesinin Türkiye lehine fazla verdiği görülmektedir (Şekil 2).

Grafik 2. Türkiye-İsrail Ticaret Dengesi (milyar dolar)

Kaynak: Tablo 3'deki veriler kullanılarak yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

Türkiye'nin ihracat yaptığı ülkeler içinde İsrail 2023 yılı verilerine göre 5 milyar 422 milyon dolar ile 13. sırada, ithalat yaptığı ülkeler içinde 1 milyar 642 milyon dolar ile 32. sıradadır. 2022 Trademap

verilerine göre Türkiye'nin İsrail'in ithalatında sırasıyla Çin, ABD, Almanya ve İsviçre'nin ardından yüzde 6,2 pay ile beşinci; ihracatındaysa ABD, Çin, Hindistan, İngiltere, İrlanda ve Hollanda'dan sonra yüzde 3,6 pay ile yedinci sırada önemli sayılacak bir orana sahip olduğu görülmektedir (Kösem, 2024: 1). İsrail, 2023 yılında yaklaşık 5,42 milyar dolar tutarında ithalat yapmıştır. Türkiye'nin İsrail'den ithalatı ise 1,64 milyar dolar tutarında gerçekleşmiştir. Türkiye'nin İsrail ile ticaret dengesinin fazla vermesi, ticaretin durması durumunda her iki taraf için de olumsuz sonuçlar doğurabileceğini göstermektedir. İsrail, Türkiye'den sağladığı yüksek kaliteli ve düşük maliyetli ithalat imkânını kaybederken, Türkiye de önemli bir ihracat pazarını yitirme riski ile karşı karşıya kalacaktır (Atlı, 2024). İki ülke arasındaki ekonomik bağımlılık ilişkisinde daha fazla bağımlılık gösteren ülkenin İsrail olduğu görülmektedir. İsrail, ekonomik anlamda Türkiye'nin İsrail'e bağımlılığından çok daha fazla Türkiye'ye bağımlıdır. Arada asimetrik bir bağımlılık ilişkisi olduğu söylenebilir.

Türkiye-İsrail ticaretinin içeriği iki ülkenin ekonomik olarak karşılıklı bağımlılığı açısından önem arz etmektedir. Söz konusu dönemde Türkiye'nin dış ticaret fazlası verdiği görülmele beraber, ihracat yapısı alt sektörler açısından incelendiğinde İsrail'den yapılan ithalatın yarısından fazlasını petrol ve ürünleri ile motorin oluşturmuştur. Bunun yanı sıra sanayi grubuna dahil olan kimyevi maddeler bakımından İsrail'in ticari üstünlüğü görülmüştür. İsrail'in ihraç ettiği ürün grupları katma değeri yüksek ürünlerden oluşmuştur. Türkiye'den ithal ettiği ürünler ise demir-çelik gibi hammaddelerden oluşmuştur. Ancak, yıllar geçtikçe İsrail lehine olan bu durum, dengeli bir hale gelmiştir (Sarıaslan, 2019, s. 1086).

2. Türkiye-İsrail Ticaretine Konu Olan Ürün Grupları

2.1. İsrail'den İthal Edilen Ürün Grupları

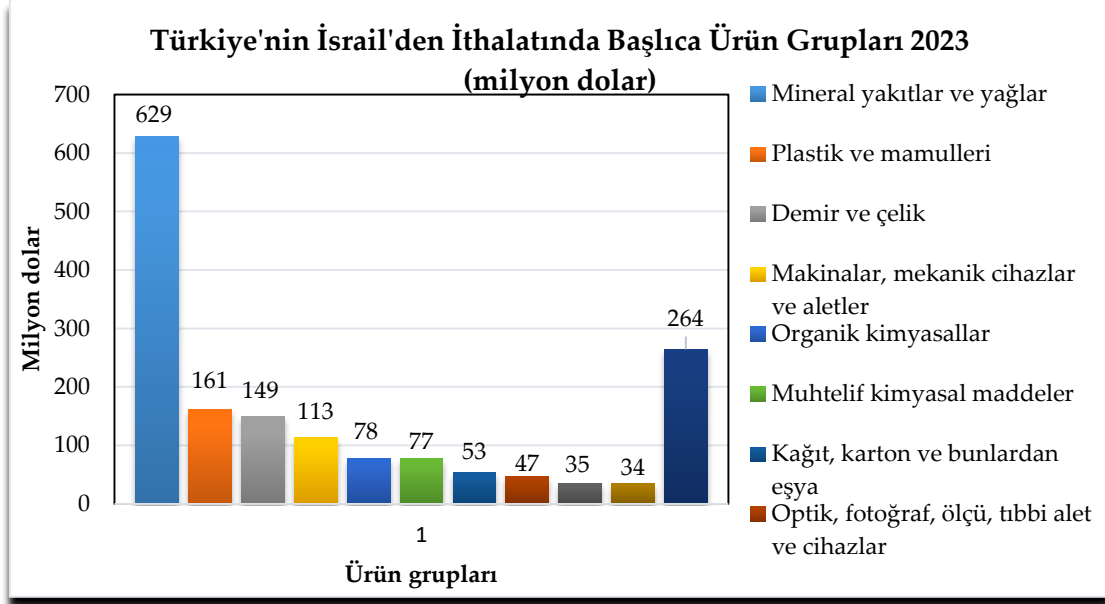
Türkiye'nin İsrail'den en fazla ithal ettiği ürünler detaylı fikir vermesi açısından TUİK'in SITC1 sınıflandırması dikkate alınarak 2020-2024 dönemi verileriyle Tablo 4'te gösterilmiştir.

Tablo 4. Türkiye'nin İsrail'den ithal ettiği ürünler (2020-2024) (milyon dolar)

SITC1	SITC1 adı	2020	2021	2022	2023	2024
33460	Gazyağı ve bitümlü minarellerden elde edilen yağlar (ham petrol hariç) artık yağlar hariç	479	1.021	1.057	575	52
28239	Diğer döküntü ve hurdalar	100	205	197	148	32
57511	Polipropilen (ilk şekilde)	111	52	66	56	14
51123	Toluen (toluol)	17	27	48	53	8
33524	Ksilol	17	25	45	44	8
74568	Aksamlarının parçaları, (745.6)'daki sıvı-toz halindeki maddeleri püskürtme ve dağıtma cihazları/aksam, altgrubunun	22	23	31	32	10
53311	Esası titandioksit olan pigment ve müstahzarlar	28	34	44	31	8
59130	Bitkileri öldüren ilaçlar, anti filizleme ürünler ve bitki-büyüme düzenleyiciler	16	9	14	20	12
64126	Diğer kağıt ve karton; mekanik ve kimya-mekanik işlem sonucu elde edilmiş fiber içermeyen	1	0	33	18	8
59120	Mantar öldürücü ilaçlar	11	10	18	14	7
89731	Kıymetli metaller ve kaplamalarından mücevherci eşyası	1	1	1	4	7

Kaynak: TUİK, 2024b.

Türkiye' nin 2023 yılında İsrail'den en fazla ithal ettiği ürün grubu mineral yakıtlar ve yağlar olmuştur. 629 milyon dolar tutarında mineral yakıt ve yağ ithal edilirken, ikinci sırada 161 milyon dolar ile plastik ve mamulleri, üçüncü sırada ise 149 milyon dolar ile demir ve çelik yer almıştır.

Grafik 3. Türkiye'nin İsrail'den İthalatında Başlıca Ürün Grupları-2023 (milyon dolar)

Kaynak: İsrail Ülke Profili, 2024.

Türkiye'nin İsrail'den ithal ettiği ürün grupları içinde demir ve çelik ithalatının İsrail'in dünyaya ihracatı içindeki payı yüzde 75,67 gibi yüksek bir oran olsa da Türkiye'nin dünyadan ithalatı içindeki payı yüzde 0,70 gibi çok küçük bir orandır. Benzer şekilde Türkiye'nin mineral yakıtlar, mineral yağlar ve bunların damıtılmasından elde edilen ürünler; bitümlü maddeler; maden ürünleri ithalatının, İsrail'in dünyaya ihracatı içindeki oranı yüzde 35,50, bunun toplam ithalat içindeki payı, yüzde 1,42'dir. Kâğıt ve karton; kâğıt hamurundan, kâğıttan veya kartondan eşya ithalatının payı yüzde 38,98, toplam ithalat içindeki payı ise 1,53 olarak gerçekleşmiştir. Dolayısıyla Türkiye'nin İsrail'e ithal ettiği ürünler için İsrail'e bağımlılığı son derece düşüktür.

Tablo 5. Türkiye'nin İsrail'den en fazla ithalatının olduğu ürün grupları (2022) (milyon dolar)

Ürün grubu	Türkiye'nin İsrail'den ithalatı	İsrail'in dünyaya ihracatı	İsrail'in dünyaya ihracatında Türkiye'nin payı	Türkiye'nin dünyadan ithalatı	Türkiye'nin dünyadan toplam ithalatı içinde İsrail'den ithalatının payı
Tüm ürünler	2.452	72.569	3,38	363.711	0,67
Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve bunların damıtılmasından elde edilen ürünler; bitümlü maddeler; maden...	1.370	3.860	35,50	96.549	1,42
Plastikler ve plastiklerden eşyalar	182	3.393	5,35	18.976	0,96
Demir ve çelik	198	262	75,67	28.367	0,70
Nükleer reaktörler, kazanlar, makineler ve mekanik cihazlar; bunların parçaları	96	5.290	1,81	34.574	0,28
Organik kimyasallar	83	1.965	4,21	11.120	0,74
Çeşitli kimyasal ürünler	67	4.581	1,46	3.516	1,90
Kağıt ve karton; kağıt hamurundan, kağıttan veya kartondan eşya	62	159	38,98	4.055	1,53
Optik, fotografik, sinematografik, ölçüm, kontrol, hassas, tıbbi veya cerrahi...	36	8.124	0,44	5.243	0,68
Doğal veya kültür inciler, kıymetli veya yarı kıymetli taşlar, kıymetli metaller, kaplamalı metaller...	29	11.757	0,25	23.457	0,12
Tabaklama veya boyama özleri; tanenler ve türevleri; boyalar, pigmentler ve diğer renklendiriciler...	48	275	17,32	2.751	1,73

Kaynak: Trademap, 2024 ve yazarların hesaplamaları.

Türkiye'nin İsrail'den ithal ettiği ürünler içinde dünyadan toplam ithalata oranının en fazla olduğu ürün grubu yüzde 2,89 ile "Adi metallerden aletler, çatal bıçak takımı, kaşıklar ve çatalar; adi metallerden bunların aksamı" grubudur. Diğer ürün gruplarında da daha düşük oranlar söz konusu olup Türkiye'yi olumsuz etkileyecek oranda olmadığı söylenebilir.

Tablo 6. Türkiye'nin Dünyadan İthal Ettiği Ürünlerde İsrail Payının En Yüksek Olduğu Ürün Grupları (2022) (milyon dolar)

Ürün grubu	Türkiye'nin İsrail'den ithalatı	İsrail'in dünyaya ihracatı	İsrail'in dünyaya ihracatında Türkiye'nin payı	Türkiye'nin dünyadan ithalatı	Türkiye'nin dünyadan toplam ithalatı içinde İsrail'den ithalatının payı
Tüm ürünler	2.452	72.569	3,38	363.711	0,67
Adi metallerden aletler, çatal bıçak takımı, kaşıklar ve çatalar; adi metallerden bunların aksamı	23	961	2,40	798	2,89
Çeşitli kimyasal ürünler	67	4.581	1,46	3.516	1,90
Tabaklama veya boyama özleri; tanenler ve türevleri; boyalar, pigmentler ve diğer renklendiriciler...	48	275	17,32	2.751	1,73
Kağıt ve karton; kağıt hamurundan, kağıttan veya kartondan eşya	62	159	38,98	4.055	1,53
Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve bunların damıtılmasından elde edilen ürünler; bitümlü maddeler; maden...	1.370	3.860	35,50	96.549	1,42
Gübreler	38	3.075	1,24	3.031	1,26
İnorganik kimyasallar; değerli metallerin, nadir toprak metallerinin organik veya inorganik bileşikleri, ...	40	1.529	2,63	3.475	1,16
Yenilebilir meyve ve kuruyemişler; narenciye veya kavun kabuğu	11	734	1,47	1.074	1,00

Kaynak: Trademap, 2024 ve yazarların hesaplamaları.

2.2. İsrail'e İhraç Edilen Ürün Grupları

Türkiye'nin İsrail'e en fazla ihraç ettiği ürünler detaylı fikir vermesi açısından TUİK'in SITC1 sınıflandırması dikkate alınarak 2020-2024 dönemi verileriyle Tablo 7'de gösterilmiştir.

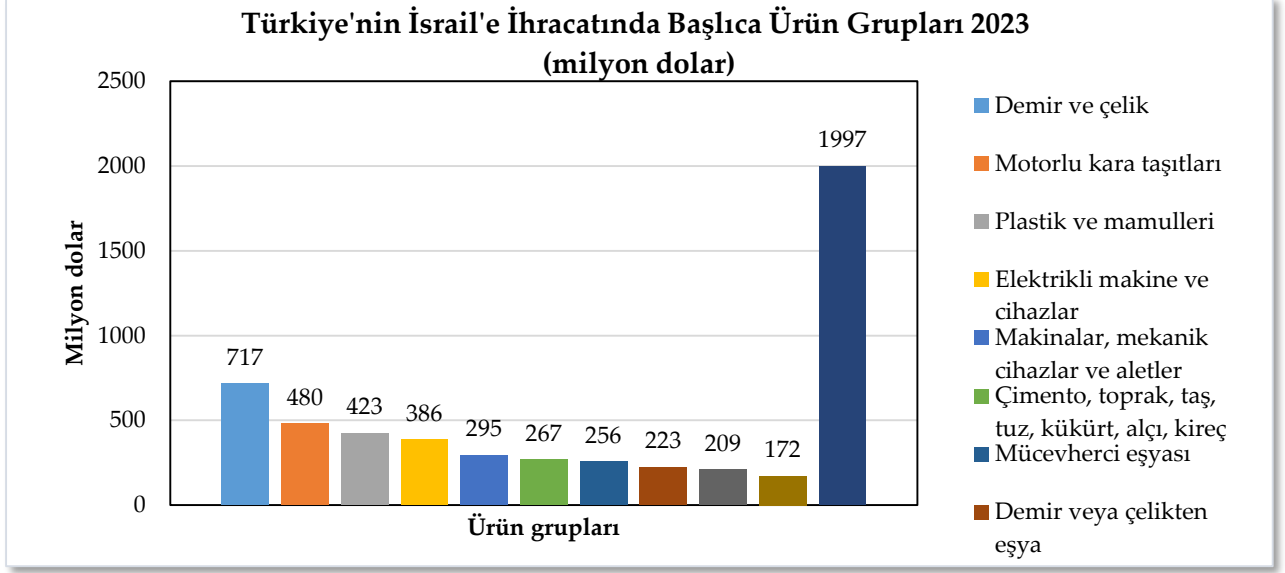
Tablo 7. Türkiye'den İsrail'e ihracatı yapılan ürünler (2020-2024)(milyon dolar)

SITC1	SITC1 adı	2020	2021	2022	2023	2024
67621	Köşeli çubuklar-çentik, yiv, oluk vb şekil bozuklukları olan	396	770	744	449	39
78120	Binek otomobilleri	560	325	394	319	84
89731	Kıymetli metaller ve kaplamalarından mücevherci eşyası	127	234	278	231	56
66122	Portland çimentosu	92	117	153	161	18
77316	Elektrik iletkenleri:gerilimi=<80 volt için	97	122	151	147	31
67611	Demir/alaşimsız çelik.filmaşın üzerinde çentik şekil bozuk. olan.sıcak hadde	76	106	164	131	10
89332	Plastikten ev için eşyalar, tuvalet eşyası	100	130	107	107	30
68241	Arıtılmış bakırdan teller	54	91	91	80	23
64163	Tuvalet-temizlik kağıtları	52	57	83	68	19
78311	Dizell/yarı Dizel motorlu toplu yolcu taşıtları (10 ve +)	36	83	62	63	18

Kaynak: TUİK, 2024b.

İsrail'in Türkiye'den en fazla ithal ettiği ürün grubu demir ve çeliktir.

İkinci sırada motorlu kara taşıtları ve üçüncü sırada plastik ve mamulleri ihraç edilmiştir. Türkiye, bir önceki yıl bu kategoride İsrail'e 1,19 milyar dolarlık ihracat yapmıştır. İsrail'in dünyada en fazla demir-çelik ithal ettiği ülkeler ilk sırada Türkiye olmak üzere, sırayla Çin, Rusya, ABD ve İtalya'dır (İsrail Ülke raporu, 2023).

Grafik 4. Türkiye'nin İsrail'e İhracatında Başlıca Ürün Grupları-2023 (milyon dolar)

Kaynak: İsrail Ülke Profili, 2024.

İsrail, tüm dünyadan ithal ettiği demir ve çeliğin yüzde 39,6'sını Türkiye'den tedarik etmiştir. Buna karşılık Türkiye'nin toplam demir ve çelik ihracatında İsrail'in payı ise sadece yüzde 8,2 olmuştur. Hatta İsrail'in bu kategori altındaki alaşımlı çelikten çubuk ve profiller gibi bazı spesifik ürünlerde yaptığı ithalatta Türkiye'nin payı yüzde 87'lere kadar çıkmıştır (Atlı, 2024).

Tablo 8. Türkiye'nin İsrail'e en fazla ihracatının olduğu ürün grupları (2022) (milyon dolar)

	Türkiye'nin İsrail'e ihracatı	İsrail'in Dünyadan İthalatı	İsrail'in dünyadan ithalatında Türkiye'nin payı	Türkiye'nin Dünyaya İhracatı	Türkiye'nin dünyaya ihracatında İsrail'in payı
Bütün ürünler	7.033	107.758	6,53	254.172	2,77
Demir ve Çelik	1.192	3.009	39,62	14.628	8,15
Demiryolu veya tramvay vagonları dışındaki taşıtlar ve bunların parça ve aksesuarları	563	9.197	6,12	26.804	2,10
Plastikler ve plastiklerden eşyalar	516	4.094	12,61	11.570	4,46
Elektrikli makine ve teçhizat ve bunların parçaları; ses kaydediciler ve çoğaltıcılar, televizyon...	385	12.573	3,06	13.706	2,81
Nükleer reaktörler, kazanlar, makineler ve mekanik cihazlar; bunların parçaları	365	11.429	3,19	22.676	0,02
Tuz; kükürt; topraklar ve taş; sıva malzemeleri, kireç ve çimento	282	811	34,82	3.818	7,40
Doğal veya kültür inciler, kıymetli veya yarı kıymetli taşlar, kıymetli metaller, metal kaplamalar...	313	7.022	4,46	10.206	3,07
Demir veya çelikten eşyalar	377	1.838	20,52	10.536	3,58
Örme veya tığ işi olmayan giyim eşyası ve giyim aksesuarları	306	1.182	25,91	8.465	3,62
Kâğıt ve karton; kâğıt hamurundan, kâğıttan veya kartondan eşya	210	1.079	19,47	2.843	0,07

Kaynak: Trademap, 2024 ve yazarların hesaplamaları.

İsrail'e toplam ihracat içinde yaklaşık 3 milyon dolar ile en fazla demir ve çelik ihraç edildiği görülmektedir. Dünyadan ithalatı içinde ise oran olarak en yüksek oran, demir ve çelik ile çimentoda gerçekleşmiştir. İsrail'in özellikle demir-çelik ve çimentoda Türkiye'ye bağımlı olduğunu söylemek mümkündür. Türkiye'nin İsrail'e ihracatında ağırlıklı olan ve İsrail'in de özellikle Türkiye'den yaptığı ithalata bağımlı olduğu ürün gruplarının inşaat sektörüyle yakından ilgili olması dikkat çekmektedir.

Tablo 9. İsrail'in Dünyadan İthal Ettiği Ürünlerde Türkiye Payının Yüksek Olduğu Ürün Grupları (2022) (milyon dolar)

Ürün grubu	Türkiye'nin İsrail'e ihracatı	İsrail'in dünyadan ithalatında Türkiye'nin payı	İsrail'in dünyadan ithalatı	Türkiye'nin dünyaya ihracatında İsrail'in payı	Türkiye'nin dünyaya ihracatı
Tüm ürünler	7.033	6,53	107.758	2,77	254.172
Hahılar ve diğer tekstil yer kaplamaları	61	74,31	82	2,17	2.820
Örme veya tığ işi kumaşlar	32	45,21	70	1,53	2.052
Demir ve çelik	1.192	39,62	3.009	8,15	14.628
Bakır ve bakırdan eşya	138	36,94	374	5,19	2.663
Tuz; kükürt; topraklar ve taş; sıva malzemeleri, kireç ve çimento	282	34,82	811	7,4	3.818
Taş, alçı, çimento, asbest, mika veya benzeri malzemelerden eşyalar	152	33,34	456	7,28	2.090
Cam ve züccaciye	139	27,95	495	8,52	1.626
Örme veya tığ işi olmayan giyim eşyası ve giyim aksesuarları	306	25,91	1.182	3,62	8.465
Vatka, keçe ve dokunmamış kumaşlar; özel iplikler; sicim, halat, halat ve kablolar ve bunlardan eşya	23	22,51	101	2,02	1.127
Ham postlar ve deriler (kürkler hariç) ve deri	3	21,30	15	1,23	260

Kaynak: Trademap, 2024 ve yazarların hesaplamaları.

Tablo 9 incelendiğinde Trademap verilerine göre Türkiye'nin dünyaya ihracatının 254 milyar 171 milyon dolar olduğu, bunun içerisinde İsrail'in payının da yüzde 2,77 olduğu görülmektedir. İsrail'in dünyadan ithalatı içinde ise Türkiye'nin payı yüzde 6,53'tür. Ürün gruplarına bakıldığında İsrail'in dünyadan ithal ettiği "hahılar ve diğer tekstil yer kaplamaları" tutarı içinde Türkiye'nin payı en yüksek olup yüzde 74,31 olduğu görülmektedir. İkinci sırada yüzde 45,21 ile "örme ve tığ işi kumaşlar", üçüncü sırada yüzde 39,62 ile "demir ve çelik" gelmektedir. Bu yüksek oranlara karşılık dünyaya ihracatımız içinde İsrail'in payı oldukça düşük olup birçok üründe İsrail'in Türkiye'ye bağımlı olduğu söylenebilir.

İsrail'in Türkiye'den ithalatının durması ile İsrail'de elektrik fiyatlarının artacağı, İsrail'de pazarlanan beyaz eşya ürünlerinin yüzde 30'u Türkiye'de üretildiği için elektrikli ürün pazarında da fiyatların yüzde 10 artacağı beklenmektedir. Gıda, tek kullanımlık mutfak eşyaları, kişisel bakım ürünleri vb. pek çok ürün Türkiye'den ithal edildiği için İsrail'in alternatif ve çok pahalı kaynaklar bulması gerekmektedir (Kösem, 2024, s. 1).

İsrail'de özellikle inşaat sektörü zora girebilir, maliyetler ve dolayısıyla emlak fiyatları artabilir. İsrail Türkiye yerine başka tedarikçilere yönelmektedir, fakat daha yüksek fiyatlar ödemesi gerekirken, daha düşük kalitede ürünü kabul etmek zorunda kalması, kısaca tedarik zincirinde hem vakit kaybı hem de maliyetinin yükselmesi söz konusu olmaktadır. Bu doğrultuda İsrail'de enflasyonist baskıların güçleneceği düşünülmektedir. 2023 yılı Ağustos ayından beri sürekli düşmekte olan aylık enflasyon, 2024 yılı Mart ayından beri yükselmeye başlamıştır (Atlı, 2024).

Türkiye'nin İsrail'den 2013-2023 döneminde yaptığı ithalat, inişli çıkışlı bir seyir izlemiştir. 2016, 2020 ve 2023 yıllarında belirgin bir düşüş olmuştur. 2023 yılı Ocak ayından itibaren her ay, bir önceki yılın aynı ayına göre ithalat azalmıştır. 2022 yılında toplamda 7 milyar dolardan daha fazla ihracat yapılmıştır. Ancak 2023 yılında yüzde 23 oranında bir azalma ile İsrail'e ihracat 5 milyar 422 milyon dolara yakın gerçekleşmiştir. Dolayısıyla İsrail'e yapılan ihracat yaklaşık 1 buçuk yıldır azalmaktadır. 2013-2023 dönemi ihracat hacminde 2015 yılındaki küçük bir azalış dışında genel olarak artış trendi görülmektedir. Bu trend 2023 yılında tersine dönmüştür.

2022 yılında Türkiye'nin İsrail'e ihracatı 2013 yılına göre ihracat 1 buçuk kat artmış, hemen hemen her yıl giderek artan bir seyir izlemiştir. Buna karşılık ithalattaki artış istikrarlı olmayıp düşük oranlarda gerçekleşmiştir. Söz konusu dönemde genel olarak ticaret hacminde artış olsa da 2023 yılı verilerinde göze çarpan bir durum, ihracatın ve ithalatın dolayısıyla ticaret hacminin azalmasıdır. Netice itibariyle 2013 yılına göre Türkiye'nin İsrail'e olan ihracatı 2023 yılında yüzde 93 artmış, ithalatı yüzde 39 azalmış, ticaret hacmi de yüzde 28 oranında artmıştır. Bunun yanı sıra ticaret dengesinin Türkiye lehine fazla verdiği görülmektedir. 2023 yılı verilerine göre İsrail, Türkiye'nin ihracat yaptığı ülkeler içinde 13. sırada, ithalat yaptığı ülkeler içinde 32. sırada bulunmaktadır. Türkiye'nin İsrail ile ticaret dengesi fazla verdiği için ticaretin durması ile İsrail, yüksek kaliteli ve düşük maliyetli ithalat olanağını yitirecek, Türkiye'de önemli bir ihracat pazarını kaybedecektir.

2022 yılında İsrail'in dünyadan ithalatında Türkiye'nin payı yüzde 6,53 iken, Türkiye'nin dünyaya ihracatında İsrail'in payı yüzde 2,77 olarak gerçekleşmiştir. İsrail'in dünyaya ihracatında Türkiye'nin payı ise yüzde 3,38 iken, Türkiye'nin dünyadan toplam ithalatı içinde İsrail'den ithalatının payı yüzde 0,67 olarak gerçekleşmiştir. Bu oranlar İsrail'in Türkiye'ye hem ihracat hem ithalat açısından bağımlı olduğunu göstermektedir. Türkiye Cumhuriyeti Ticaret Bakanlığı, önce 9 Nisan 2024 tarihi itibariyle 54 ürün grubunun İsrail'e ihracatını kısıtladığını, 2 Mayıs 2024 tarihinde ise "İsrail ile ilgili ihracat ve ithalat işlemlerinin tüm ürünleri kapsayacak şekilde durdurulduğunu" duyurmuştur (Atlı, 2024). Türkiye, İsrail'e yaptığı ihracat yerine başka ihracat pazarlarına yönelmediği takdirde Türkiye'nin dünyaya toplam ihracatı içinde İsrail'in yüzde 2,77 olan payının Türkiye'nin cari açığını olumsuz etkilemesi de olasıdır.

Sonuç

Her ikisi de Ortadoğu'da bulunan İsrail ile Türkiye arasındaki ekonomik ilişkiler siyasi ve diplomatik krizlerin ortaya çıkardığı gerginliklerle birlikte devam etmektedir. İsrail ile Türkiye arasındaki ticaret ilişkileri 1997 yılında imzalanan Serbest Ticaret Anlaşması sonrasında önceki yıllara göre hızlı ve sürekli bir artış sürecine girmiştir. Bu doğrultuda çalışmada Türkiye ile İsrail arasındaki ekonomik ve ticari ilişkilerin siyasi krizlerden etkilenip etkilenmediğinin araştırılması amaçlanmıştır. Türkiye ile İsrail arasındaki siyasi krizlerin ekonomik ve ticari ilişkileri ciddi oranda etkisinin bulunmadığı varsayımının geçerli olup olmadığını tespit etmek için nitel araştırma yöntemi ve betimsel analiz tekniği kullanılmıştır. 2013-2024 dönemi ithalat ve ihracat verileri Türkiye İstatistik Kurumu dış ticaret istatistiklerinden ve Trademap veri tabanından elde edilmiştir.

2013-2024 döneminde Türkiye'nin İsrail'den ithalatının istikrarlı olmamasının en önemli sebebi dünya ekonomisindeki ve gelişmiş ülkelerdeki ekonomik kriz ve fiyat artışlarıdır. Doğal kaynaklar

bakımından yaşadığı kısıtlar sebebiyle İsrail ekonomisi petrol ve sanayi ürünlerine ilişkin fiyat hareketlerine oldukça duyarlıdır. İsrail dış ticareti ABD ve Avrupa Birliği ülkelerinin ekonomilerinden kolayca etkilenebilmektedir. Yıllar içerisinde Avrupa Birliği ülkelerindeki ekonomik kriz ile ABD ekonomisindeki durgunluk İsrail ihracatını olumsuz olarak etkilemiştir. Bu doğrultuda İsrail'in dünyaya ihracatındaki düşüş ve dalgalanmaların Türkiye'ye olan ihracatında da iniş ve çıkışlara sebep olduğu söylenebilir. Özellikle Türkiye'nin İsrail'den petrol ve ürünleri ile motorin ithalatının, bu ülkeden ithalatının yüzde 50'den fazla bir orana tekabül etmesi dünyadaki enerji fiyat dalgalanmalarından ithalatın etkilenmesine sebep olmaktadır.

Türkiye'nin İsrail'e ihracatı 2023-2024 döneminde Türkiye'nin İsrail'e olan ihracatı genel olarak artış göstermiştir. İhracat hacmindeki bu artışta en önemli etken, İsrail'in Türkiye'den ithal ettiği ürün fiyatlarının başka ülke pazarlarındaki fiyatlardan daha düşük olmasıdır. Bunun yanı sıra Türkiye'den ithal edilen ürünlerin kalitesi de diğer ülke pazarlarındaki ürün kalitesinden yüksektir. 2023 yılında ise hem ihracat hem ithalat azalmış bunun sonucunda ticaret hacmi de azalmıştır. Bunun sebebinin 2022 yılı Şubat ayında başlayan Rusya-Ukrayna savaşının enerji fiyatlarını artırması ile Türkiye içinde girdi fiyatlarının yükselmesi ve enflasyon oranlarının hızlı artışı sonucunda fiyat etkisi olduğu düşünülmektedir.

Türkiye ile İsrail arasındaki ticaret hacmi söz konusu dönemde genel olarak artış trendi izlemiştir. Türkiye ile İsrail arasındaki siyasi krizler ekonomik ve ticari ilişkileri ciddi oranda etkilememektedir. İki ülke arasında sürekli artan ticaret hacminin ekonomik bağımlılık doğurduğu ve ithalat ve ihracat oranlarının siyasi alandaki krizlerden geçici olarak etkilendiği, ani ve keskin bir değişim yaşanmasının son derece zor olduğu görülmektedir. Siyasi gerilim artsa bile ticaret ilişkisinin çok fazla etkilenmemesinde asıl önemli faktör ticaret ve yatırım ilişkilerini Türk ve İsraili özel şirketlerin yürütüyor olmasıdır. Bu durum iki ülke firmalarının farklı motivasyonlarla hareket ettiğini göstermektedir. Bu bulgu Gültekin Punsman (2011), Yergin, Mercan, ve Erol (2012), Can ve Mercan (2014), Sarıaslan (2019), Sınmaz (2020), Yüksel (2020), Güllü ve Beşer (2023) ile Kırbasoğlu ve Hasançebi'nin (2024) Türkiye-İsrail arasındaki ticari ilişkilerin siyasi krizlerden bağımsız ilerlediği bulgularıyla uyumludur.

Elde edilen bulgular her iki ülkenin ticari açıdan birbirine bağımlılığı bulunduğu, İsrail'in ithalat bakımından Türkiye'ye, Türkiye'nin de ihracat bakımından İsrail'e bağımlı olduğunu göstermektedir. Türkiye ise İsrail'e ihraç ettiği ürünler için farklı pazarlar bulmadığı takdirde cari açığında artış ile karşı karşıya kalacaktır. Bunun yanı sıra İsrail'den Türkiye'ye yatırımlar ve turizm sektörü de ticaretin durdurulması kararından olumsuz etkilenebilir. Bu da Türkiye'nin cari açığında artış etkisine sebep olabilir. Türkiye'nin İsrail'e ihracatını yaptığı ürünler için ülke çeşitlendirmesi yapması faydalı olacaktır.

İsrail-Türkiye ticaret ilişkisine dair çalışmaların son derece az olması sebebiyle araştırmacıların bu konuya ilgi göstermeleri bakımından bu çalışma önem taşımaktadır. Çalışmanın, gelecekte ülkeler arasındaki ticaretin gelişimine ilişkin konularda araştırma yapacak öğrencilere ve araştırmacılara yol gösterici olması literatüre katkı sağlayacaktır. İki ülke arasındaki ilişkinin Tarih, Sosyoloji, Uluslararası İlişkiler gibi farklı disiplinlerde multidisipliner çalışmalara konu olma potansiyeli taşıyan bir konu olduğu düşünülmektedir.

Etik Kurul İzni

Bu çalışma etik kurul izni gerektiren çalışma grubunda yer almamaktadır.

Katkı Oranı Beyanı

Yazarlar makaleye eşit oranda katkı sağlamış olduklarını beyan eder.

Çıkar Çatışması Beyanı

Makale yazarları aralarında herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan eder.

Destek ve Teşekkür Beyanı

Makaleyi önemli ölçüde geliştiren yorumları için Editör ve iki anonim hakeme teşekkür ederiz.

Kaynakça

- Altunışık, M. B. (2002). Türkiye'nin İsrail politikası. A. Makovsky ve S. Sayarı (Ed.), *Türkiye'nin Yeni Dünyası: Türk Dış Politikasının Yeni Dış Dinamikleri* içinde (s. 79-99), (Çev. H. Güldü), Alfa Yayınları.
- Arbell, D. (2015). Turkey-Israel relations: a political low point and an economic high point. *The Brookings Institution*, <https://www.brookings.edu/blog/markaz/2015/02/19/turkey-israelrelations-a-political-low-point-and-an-economic-high-point/>
- Ateş, E. & Seymen, A. D. (2019). Türkiye'nin imzaladığı serbest ticaret anlaşmaları: İki yanlı sektörel bir analiz ve dış ticaret politikası açısından bir değerlendirme. *Sosyoekonomi*, 27 (42), 255-282.
- Atik, H. & Türker, O. (2011). Modern dış ticaret kuramları, Nobel Yayıncılık.
- Atlı, A. (2024, 8 Mayıs). Türkiye'nin ticareti durdurması İsrail ekonomisini nasıl etkileyecek?. *Anadolu Ajansı*, <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/gorus-turkiyenin-ticareti-durdurmasi-israil-ekonomisini-nasil-etkileyecek/3213303>
- Can, M & Mercan, M. (2014). Politik İstikrarsızlıkların Yüksek Teknoloji Endüstri-İç Ticaretine Etkisi: Türkiye-İsrail Örneği (2000-2012). *Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, 6(2), 29-44.
- Erooğlu, O., Altun, İ. & Altun, M. (2016). The Political Crisis in Turkey-Israel Relations and Economic Interdependence. Proceedings of 37th International Business Research Conference 1 - 2 August 2016, Circus Circus Hotel, Las Vegas, USA.
- Güllü, İ. & Beşer, M. (2023). Türkiye-Ortadoğu ilişkilerinin Türkiye-İsrail ticari ilişkileri ekseninde değerlendirilmesi: İhracat-ithalat yakınsama analizi. *Erciyes Akademi*. 37(1), 339-352. <https://doi.org/10.48070/erciyesakademi.1260260>
- Gültekin Punsman, B. (2011). Türkiye-İsrail: Ekonomi ve siyasetin ayrışmasına doğru. Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı Değerlendirme Notu. 201148.
- Helleiner, E. (1994). States and the reemergence of global finance: From Bretton Woods to the 1990s, Cornell University Press.
- İsrail Ülke Raporu (2019). Uludağ İhracatçı Birlikleri Genel Sekreterliği Arge Şubesi. <https://uib.org.tr/tr/kbfile/israil-ulke-raporu-msm-sektoru-acsndan>
- İsrail Ticarete En Yüksek Paya Sahip Ürünlerin RCA Analizi (2022). Türkiye İhracatçılar Meclisi Ekonomik Araştırmalar. https://tim.org.tr/files/downloads/RCA_Ulke_Raporlari/RCA_2022_Raporu_israil.pdf
- İsrail Ülke Bilgi Notu (2022, Eylül). Türkiye İhracatçılar Meclisi, Ekonomik Araştırmalar Şubesi. https://tim.org.tr/files/downloads/ULke_Bilgi_Notlar%C4%B1/%C4%B0srail%20%C3%9CIke%20Bilgi%20Notu%202022.pdf
- İsrail Pazar Bilgileri (2023). T.C. Ticaret Bakanlığı Uluslararası Anlaşmalar ve Avrupa Birliği Genel Müdürlüğü. <https://ticaret.gov.tr/data/5f0c073213b8761f08aa3fb3/%C4%B0SRA%C4%B0L%20pazar%20bilgileri%202023.pdf>
- İsrail Ülke Profili (2024). T.C. Ticaret Bakanlığı Uluslararası Anlaşmalar ve Avrupa Birliği Genel Müdürlüğü.

<https://ticaret.gov.tr/data/5efb250013b876a618413637/%C4%B0SRA%C4%B0L%20%C3%BCIke%20profili%202024.pdf>

İsrail Ülke Raporu (2023). Ankara Demir ve Demir Dışı Metaller İhracatçıları Birliği, <https://demirbirlik.org/TR,346/israil-ulke-raporu.html>

Kamacı, K., Başkaya, M. & Ravanoğlu, G. A. (2024). Aksa Tufanı Operasyonu'nun Türkiye'nin İsrail ile olan dış ticaretine etkisi. Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 14(4), 1827-1842.

Karakaya, İ. (2023). Soğuk Savaş sonrası siyasi, sosyo-ekonomik ve askeri açıdan Türkiye-İsrail ilişkileri. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12(ÖS), 186-200. <https://doi:10.33206/mjss.1326963>

Kaya, M. (2019). Türk-İsrail ilişkileri ve Filistin. *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(18), 1043-1065. <https://doi.org/10.29029/busbed.563990>

Kırbaçoğlu, F. & Hasançebi, M. (2024). Ekonomik faydacılığın bir örneği olarak Türkiye-İsrail ilişkileri. *Novus Orbis Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 6 (6), 4-28.

Kösem, B. (2024, 13 Mayıs). İsrail ile ticaretin durması, arka planı ve olası sonuçları -2. *Dünya Gazetesi*, <https://www.dunya.com/kose-yazisi/israil-ile-ticaretin-durmasi-arka-planı-ve-olasi-sonuclari-2/726632>

Rodrik, D. (2011). Akıllı Küreselleşme (Çev. Burcu Aksu). Efil Yayınevi.

Rivlin, P. (2019). Economic relations between Israel and Turkey. İçinde A. Sever and O. Almong (ed.) *Contemporary Isareli-Turkish relations in comparative perspective*, New York: Springer (177-193).

Sarıaslan, F. (2019). Türkiye-İsrail ilişkilerinde değişmeyen dinamik: Ekonomi. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*. 74 (4), 1065 – 1102. <https://doi.org/10.33630/ausbf.536442>

[Selmi, J. T. & Rakipoğlu, M. \(2023\). İsrail-Filistin çatışması, karşılıklı ekonomik bağımlılık ve barış tesisi. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 12\(5\), 2708-2724.](#)

Sınmaz, K. (2020, 17 Ağustos). Türkiye-İsrail ekonomik ilişkileri (2010-2020). *İNSAMER*, <https://www.insamer.com/tr/uploads/pdf/etkinlik-turkiye-israil-ekonomik-iliskileri-2010-2020.pdf>

TUIK (2024a). <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=Dis-Ticaret-104>

TUIK (2024b).

<https://biruni.tuik.gov.tr/disticaretapp/disticaret.zul?param1=3&param2=4&sitcrev=4&isicrev=0&sayac=5800>

Türkeş, İ. & Şahin, G. (2023). Karşılıklı bağımlılık kuramı çerçevesinde Türkiye-İsrail ilişkileri: Ortak çıkarlar, beklentiler ve farklılıklar. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 75, 102-119.

| 204 | TCTB (Türkiye Cumhuriyeti Ticaret Bakanlığı). (2024). <https://ticaret.gov.tr/dis-iliskiler/serbest-ticaret-anlasmalari/yururlukte-bulunan-stalar/israil>

Trademap (Trade Statistics for International Business Development). (2024). https://www.trademap.org/Bilateral_TS.aspx?nvpm=1%7c792%7c%7c376%7c%7cTOTAL%7c%7c%7c2%7c1%7c1%7c2%7c2%7c1%7c1%7c1%7c1%7c1%7c1%7c1, 19.05.2024.

- Tüysüzoğlu, G. (2014). Değişen bölgesel denklemler ışığında Türkiye-İsrail İlişkileri'nde işbirliğini tetikleyen unsurlar. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 3(3), 588-609.
- UIB (Uludağ İhracatçı Birlikleri). (2024). <https://uib.org.tr/tr/kbfile/israil-ulke-raporu-msm-sektoru-acsndan>
- Yazıcı, M. (2016, Mayıs). 1995-2014 Döneminde Türkiye- İsrail Dış Ticareti. Conference: 2nd International Middle East Symposium: State, Non-State Actors and Democracy in The Middle EastAt: Kırıkkale University, Kırıkkale/ Turkey.
- Yergin, H., Mercan, M. & Erol, A. (2012). Türkiye İsrail İlişkilerinin Ekonomi Politik Analizi. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 4(2), 153-163.
- Yüksel, M. (2020). 2000-2019 döneminde Türkiye ile Orta Doğu ülkeleri arasındaki iktisadi ilişkiler. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 50, 223-248.
- Wade, R. H. (2013). Gelişmekte Olan Ülkeler İçin Bugün Hangi Stratejiler Uygulanabilir. İçinde Şenses, F. (Ed.), *Neoliberal Kalkınma ve Küreselleşme* (s.509-543), (Çev. B. Dıraor), İletişim Yayınları.

